

Višeslojnost leksika Kerstnerovih Gruntovčana

Lasić, Josip; Macan, Željka; Marinković, Marina

Source / Izvornik: **Studia lexicographica : časopis za leksikografiju i enciklopedistiku, 2022, 16, 57 - 77**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.33604/sl.16.31.3>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:442145>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Višeslojnost leksika Kerstnerovih *Gruntovčana*

Josip Lasić

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja Sveučilišta u Zadru
jlasic22@unizd.hr

Željka Macan

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
zmacan@ffri.uniri.hr

Marina Marinković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
m.marinkovic@uniri.hr

SAŽETAK: Jednim je od čimbenika koji određuje pojedinu društvenu zajednicu i specifičnost njezina govora (Pon 2009), a leksik se unutar pojedinoga govora pokazuje najuočljivijim indikatorom razlikovnosti te je općenito važnom sastavnicom jezika kao sredstva nacionalne integracije i nacionalne diferencijacije (Pranjaković 2007, 488). Na oblikovanje je leksičke razine pojedinih hrvatskih govora bilo puno vanjskih utjecaja u smislu »ulaska« leksima iz drugih, uglavnom susjednih jezika i jezičnih sustava (Lisac 2003, 31). U radu¹ se promatra leksik kulturne hrvatske igrane serije *Gruntovčani* autora Mladena Kerstnera na temelju tekstova knjiga snimanja prvih pet epizoda. Riječ je o kajkavskome izričaju kojem je u osnovi autorov materinji ludbreški govor, prošaran i preslojen brojnim inodijalektalnim elementima.

Cilj je istraživanja provedenoga u okviru ovoga rada predstavljanje i analiza slojevitosti leksika televizijske serije *Gruntovčani* koji se promatra iz nekoliko istraživačkih perspektiva – dijalektološke, socio-kulturne i semantičko-pragmatičke. U fokus istraživanja stavljena su tri leksička sloja koja se naziru u Kerstnerovu tekstu: naslijeđeni slavenski leksički sloj, posuđenice te internacionalizmi. Istraživanjem smo došli do triju spoznaja: 1. gruntovečke leksičke potvrde slavenskoga podrijetla umnogome se podudaraju s onima iz čakavskoga i štokavskoga sustava, te slovenskoga jezika, a zamjetan je i znatan broj novih tvorenica i riječi koje su svojstvene samo kajkavskom narječju; 2. zamjetan je i velik broj posuđenica, pri čemu dominiraju germanizmi; 3. manji udio otpada na internacionalizme koji su u kajkavski sustav ušli i zbog onodobnih društveno-političkih okolnosti. Sve to upućuje na zaključak da je leksik *Gruntovčana* višeslojna karaktera, kao što su to i današnji organski mjesni govori.

Ključne riječi: televizijska serija *Gruntovčani*; leksik i leksička višeslojnost; dijalektološko-povijesnojezični pogled; socio-kulturni pogled; semantičko-pragmatički pogled

 <https://orcid.org/0000-0001-5254-7903> [Josip Lasić]

 <https://orcid.org/0000-0003-0067-5262> [Željka Macan]

 <https://orcid.org/0000-0002-6886-5807> [Marina Marinković]

¹ Rad je napisan u okviru projekta *Hrvatska pisana baština od 18. do 20. stoljeća* (uniri-human-18-285), koji financira Sveučilište u Rijeci.

1. Uvod

Hrvatsko će društvo i kulturu druge polovice šezdesetih godina prošloga stoljeća obilježiti *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Izravno će ili neizravno ona utjecati na niz novih kulturnih koncepata i obrazaca, a posebno će to biti vidljivo u ekspanziji televizije kao medija svih medija. U njemu se, u pojavi niza novih formata, počinje ogledati raznolikost i leksička višeslojnost hrvatskih govora. Kroz ranije pripremljene scenarije počinje snimanje i prikazivanje televizijskih igračkih serija na organskim idiomima koje su imale snažan utjecaj na percepciju i razumijevanje hrvatskoga kao jezika čijom su sastavnicom tri narječja (usp. Vončina 2011, 465–466).

Nekoliko godina nakon Brijunskoga plenuma (1966)² Dramski program tadašnje Televizije Zagreb u suradnji sa Zabavnim programom pokreće programsku shemu *Ciklus humorističnih TV igara Zabavnoga programa* (Vončina 2011, 466). Cilj je uredništava bio da se na temelju pristiglih tekstova snime i široj publici prikažu žanrovski i tematološki raznovrsna komediografska djela hrvatskih autora (usp. Vončina 2011, 491). Dvanaest je TV igara snimljeno u kratkome vremenu i prikazano u večernjem terminu između 18.45 i 19.45 sati tijekom 1969. i 1970. godine. Iz te programske sheme Televizija ubrzo otvoriti vrata, ciljano ili slučajno, onomu što će tek uslijediti i dovesti do revolucionarnoga pomaka u promatranju medija televizije. Televizija Zagreb počinje, naime, sa snimanjem pilot-epizoda iz kojih kasnije nastaju kultne televizijske igrane serije: *Meštre Tonov najsrtniji dan* (scenarij Miljenko Smoje, režija Daniel Marušić) (1969), od koje kasnije nastaje serija *Naše malo misto* (1970), zatim tekst *Falinga Imbre presvetlog* (scenarij Mladen Kerstner, režija Ivo Vrbanić) (1969) iz kojega izrasta najprije serija *Mejaši* (1970), poslije i *Gruntovčani* (1975), te tekst za snimanje pilot-epizode *Žuti, žuti kanarinac* (scenarij Ivan Raos, režija Daniel Marušić) (1969) iz kojega nastaje serija *Prosjaci i sinovi* (1972) (Kurtović Budja i Lasić 2022, 709). Tekstovi navedenih televizijskih uspješnica predstavljaju izvor za jezično-stilsku analizu. Predmetom je istraživanja provedenoga u okviru ovoga rada leksik prvih pet epizoda serije *Gruntovčani* naslovljenih redom: *Božja vola*, *Ĵelen*, *Babica su nakanili hmreti*, *Zlatna jajca* i *Ovce idu*.³ Njegova se višeslojnost promatra i analizira iz triju istraživačkih perspektiva: dijalektološko-povijesnojezične, socio-kulturne i semantičko-pragmatičke.

² V. u *Hrvatska enciklopedija* (www.enciklopedija.hr).

³ Zahvaljujemo Bojani Schubert i djelatnicima Gradske knjižnice u Ludbregu na ljubaznome ustupanju rukopisā knjiga snimanja.

2. Metodološke postavke i ciljevi istraživanja

Polazeći od premise da je jezik Kerstnerovih serija književni jezik kajkavske ludbreške osnovice, snažno impregniran općekajkavskim i inim elementima, utemeljenoj na dosadašnjim istraživanjima njegova izričaja (usp. Lončarić 2005; Težak 2005; Marković 2008; 2013), i u ovome radu jezik gruntovečkoga svijeta promatramo kao jezik kajkavskoga umjetničkoga djela. Međutim, iako je riječ o autorskome konstrukt, sa svim zahtjevima umjetničke obrade organskoga govora, dosadašnje analize njegova jezika pokazale su da je podudarnost s današnjim kajkavskim podravskim govorima značajna.⁴ Više se istraživača u svojim radovima dotaknulo leksičke strane gruntovečkoga diskurza, opisujući ga najvećma kroz prizmu inojezičnih činjenica (Lončarić 2005, 231; Težak 2005, 154; Marković 2008, 367). Te se opservacije, međutim, javljaju u formi kraćih napomena, što je u skladu s dosadašnjom uvriježenom praksom leksičkih opisa kao aneksa opširnijim opisima ostalih jezičnih razina. Analiza leksika *Gruntovčana* predočit će tako raslojenost leksika jednoga širega kajkavskoga područja u vremenskome okviru druge polovice XX. stoljeća, sa svim njegovim domaćim i stranim elementima. Kombinacija naslijeđenoga i nenaslijeđenoga leksika ocrtava se i u suvremenim dijalektološkim sustavima pa takvu heterogenu sliku očekujemo i ovdje. Uz nužnu metodološku zadržku temeljenu na razlikovanju umjetničkoga jezika i organskoga govora, a zbog nedostatka opsežnijih oglada govora iz toga vremena koji bi poslužili kao korpus leksičkoga istraživanja, smatramo da je i pisani jezik relevantan izvor različitih leksičkih podataka i da će nam pružiti široku i slojevititu leksičku sliku spomenutoga vremenskoga odsječka na prostoru sjeveroistočnoga dijela kajkavštine. Vjerujemo da rezultate bitno ne mijenja ni pretpostavka eventualne Golikove jezične intervencije u Kerstnerove scenarije, s obzirom na to da u pozadini cjelokupnoga projekta leži tadašnja snažna intencija promocije hrvatskih nstandardnih idioma (usp. uvodno poglavlje). Polazeći od triju leksičkih slojeva koji se naziru u Kerstnerovu tekstu – naslijeđenoga slavenskoga leksičkog sloja, posuđenica te internacionalizama – oblikovane su ove pretpostavke:

H1: Leksičke potvrde slavenskoga podrijetla u gruntovečkome leksiku umnogome se podudaraju s onima iz čakavskoga i štokavskoga te slovenskoga jezičnoga sustava.

H2: Među leksemima sa statusom posuđenica najviše će biti zastupljeni germanizmi i hungarizmi.

H3: U gruntovečkome su leksiku zastupljeni i ideologemi kao odraz onodobnih društveno-političkih okolnosti.

⁴ Riječ je o izričaju s više jezičnih slojeva koji se prožimaju i izmjenjuju u funkciji karakterizacije likova. Jezgru likova čine seljani imaginarnoga Gruntovca čiji govor na svim razinama vjerno zrcali podravsku jezičnu zbilju. U dijelu replika obrazovanih likova (ili barem onih koji teže ostaviti dojam obrazovanosti) zamjetne su, u većoj ili manjoj mjeri, štokavske stilizacije organske kajkavske osnove.

3. Istraživanja kajkavskoga leksika – općekajkavskoga i podravskoga

Kajkavološka bibliografija, čiji značajniji rast pratimo tek od druge polovice prošloga stoljeća, ni u suvremeno doba ne obiluje radovima leksičke problematike. Prva leksi-kološka istraživanja kajkavskih idioma potpisuju strani slavisti s nejednakom meto-dologijom, nerijetko i s različitim motrištima. U tom odsječku razvoja hrvatske lek-sikološke misli, 80-ih godina XX. stoljeća, kajkavski se idiomi na leksičkoj razini promatraju u svjetlu usporedbi s ostalim jezičnim sustavima (usp. Neweklowsky 1989), a leksičke pojave definiraju drugačije od uobičajena opisa (usp. poimanje kaj-kavskih arhaizama u Borys 1982). U hrvatskoj filologiji to je trenutak kada stasaju prve ideje o potrebi leksikografskoga opisa kajkavskoga leksičkoga blaga (Šojat 1985). Rezultat takvih nastojanja pojavio se desetak godina kasnije, u obliku opsežnih rječ-ničkih ostvarenja.⁵ Inicijativa za samostalnim leksičkim opisima ostala je, međutim, uglavnom neprepoznata sve do današnjih dana. Kajkavski se leksik u novije vrijeme rubno obrađuje u okviru monografskih opisa pojedinih mjesnih govora, a sintetski se prikazi kajkavskoga narječja (Lončarić 1996; Celinić 2020) pri opisu leksičke razi-ne bave pretežito, na informativnome stupnju, trima temama: arhaičnim leksičkim fondom, distribucijom leksema prema njihovu podrijetlu, pri čemu je fokus istraži-vanja, očekivano, na germanizmima i hungarizmima, te pitanjem umanjenica. Poto-nja se tematika obrađuje i u rječotvorbenim odlomcima, dok ju neki autori, u svjetlu dihotomije *langue – parole*, smatraju činjenicom govora, a ne jezika (Lončarić 1996, 138). Teritorijalna raslojenost kajkavskoga leksika opisuje se modelom koncentričnih krugova u kojemu najširi krug pripada riječima općeslavenskoga leksika. Leksička se ujednačenost potom smanjuje prema pripadnosti skupini jezika, višim dijalektološkim sustavima (skupine narječja) te arealnim jezičnim sustavima, dok se najveća specifičnost odražava u kajkavizmima – riječima koje se pojavljuju samo u kajkav-skim idiomima. Jezična istraživanja kajkavske dijalektne književnosti u pogledu in-terpretacije leksičkoga sloja dijele isti pristup kao i ona na kajkavskome terenu: leksik se odabranih djela opisuje unekoliko skromnije od ostalih jezičnih razina, uglavnom u formi kraćih popisa posuđenica.

U novije se doba leksički opisi objavljuju u sklopu istraživanja kao predleksi-kografskih radnji, u čemu prednjače opisivači sjevernijih kajkavskih dijalekata (usp. Blažeka 2021). Podravski je kajkavski leksik, također, danas bolje osvjetljen, zahvalju-jući marnomu radu podravskih jezikoslovaca i leksikografa,⁶ a ne treba zanemariti

⁵ Pregled kajkavske dijalektne leksikografije do početka XXI. stoljeća iscrpno je prezentiran u radu Jele Maresić (2003). Iz popisa djela razvidno je da su XX. stoljeće obilježili mahom anekdni rječnici, različita opsega te nejednakih leksikografskih postupaka i ambicija. Danas je kajkavska leksikografska produkcija bogatija za niz vrijednih djela.

⁶ Početak proučavanja podravskoga leksičkoga blaga računa se od rasprave Franje Fanceva (1907) s nevelikim popisom virovskih leksema, koji je u drugoj polovici XX. st. (1973.) dopunio Josip

nitni značaj etnografskih monografija s opsežnim popisima manje poznatih riječi, ali i velikim potencijalom za leksikološka istraživanja u samome tekstu djela.⁷

4. Gruntovečki leksik slavenskoga naslijeđa

U osnovi Kerstnerova jezika leži naslijeđeni praslavenski leksik u čiji najstariji sloj ulaze riječi temeljnoga leksika (*srce, žena, jelen, ruka*), među kojima velik dio potvrda ilustrira kajkavski fonološki i morfološki razvoj: *truden, pekel, čudaj, zemla, vufat se, kolec, naveke, den/denes*, oblici glagola *biti (došli buju)*. U naslijeđeni sloj ubrajamo i starije posuđenice neslavenskoga, obično germanskoga podrijetla (usp. Pronk-Tiethoff 2010): *penezi, hiža, steklo* i sl. Uklopljenost gruntovečkoga leksika u hrvatski korpus prikazat ćemo pomoću onih leksičkih potvrda koje su svojstvene kajkavštini i teritorijalno bližim idiomima: čakavskima i štokavskima, zatim i slovenskima.⁸ U drugome koraku bavimo se kajkavskim leksičkim specifičnostima. Prema razradi Mije Lončarića (1996, 134), uz riječi nenaslijeđenoga sloja (koje analiziramo u sljedećim poglavljima), potvrde iz toga leksičkoga bazena pokrivaju a) nove tvorenice koje se mogu pojaviti na širem ili užemu kajkavskom prostoru, ponekad samo u jednoj mjesnom govoru⁹ te b) stare slavenske lekseme koji su svojstveni samo kajkavskom narječju.

4.1. Gruntovečki leksemi svojstveni kajkavštini i drugim organskim idiomima

U ovoj leksičkoj skupini obrađujemo lekseme slavenskoga podrijetla koji su potvrđeni i u drugim (ne)kajkavskim mjesnim govorima, a koji se od standardnojezičnih leksema razlikuju cjelinom svoga izraza. Iz gruntovečkoga smo korpusa za analizu izdvojili dio primjera prema načelu morfološke zastupljenosti (obrada više vrsta riječi) te načelu njihove zastupljenosti u više semantičkih polja. Zbog ograničena su prostora za usporedbu odabrani samo neki čakavski, kajkavski i štokavski izvori. Kajkavski primjeri izlučeni su iz građe prikupljene vlastitim istraživanjima, a dio iz objavljenih rječnika i radova. Čakavska je građa crpljena iz objavljenih rječnika te iz

Herman. Prema kraju stoljeća veliku su prazninu u proučavanju podravskoga leksika upotpunili radovi i dijalektni rječnici Jele Maresić, Mije Lončarića i drugih.

⁷ U 2021. objavljena je monografija *Virje 1897. – 1904.*, kao 62. knjiga *Zbornika za narodni život i običaje* čiji je doprinos u poznavanju podravskoga leksika nemjerljiv.

⁸ Leksičkom podudarnošću hrvatskih govora svih triju narječja s govorima slovenskoga jezika bilo je u dosadašnjim radovima okupirano nekoliko istraživača (usp. Zajceva 1967; Lisac 1988; Borys 2007). Prema njihovim spoznajama, u prostor najvećega leksičkoga zajedništva ulaze govori kajkavskoga narječja, slavonskoga štokavskoga dijalekta te govori sjevernočakavskoga areala.

⁹ Nove tvorenice ovdje uvrštavamo u naslijeđeni sloj prema načelu slavenskoga podrijetla osnovne riječi. U suvremenoj literaturi postoje, međutim, i druga mišljenja (usp. Krmpotić 2015: 58).

upitnikā hrvatskih punktova *Općeslavenskoga lingvističkoga atlasa*. Usporednice sa štokavskim narječjem donesene su prema objavljenju rječniku slavonskih, baranjskih i srijemskih govora (Jakšić 2015, dalje u radu kratica SBS) te prema literaturi (Maresić 2006). Dijalektološka transkripcija preuzeta je iz izvornikā.¹⁰

Gruntovečki *polek* ‘pored’¹¹ potvrđen je tako na širokome kajkavskom i štokavskom terenu, sjevernijim čakavskim govorima te u slovenskome jeziku. U tipičnoj čakavskoj fonološkoj inačici sa slabljenjem šumnika u zatvorenu slogu, na Grobništini je potvrđen leksem *kāška* ‘zmiја’, u Rukavcu *kāčka*, a isti je leksem raširen i među čakavcima gradišćanskohrvatskoga ogranka (usp. *kā:ča* u Pajngрту). Na kajkavskome terenu potvrđen je u varaždinskome govoru, na krajnjem zapadu narječja (usp. Lisac 1988, 38 za zapadni goranski poddijalekt; *kāča* u Lukovdolu u istočnome poddijalektu), u karlovačkim kajkavskim govorima (*kāča/kāča* u Brežanima i Rečici) te drugdje diljem prostiranja hrvatskoga jezika (Zajceva 1967, 84; Maresić 2006, 33). U prenesenu značenju potvrđen je i među akterima *Gruntovčana*: *Kaj laješ, kača!*? S apokopom finalnoga *o*, u *Gruntovčanima* je potvrđen i prilog *sim* ‘ovamo’, raširen među govornicima čakavskoga narječja (*šimo* Grobник, Novalja, Pajngрт), kajkavskoga (Homok, Đurđevac: *šim*) te slovenskoga jezika (Zajceva 1967, 79). U čakavskome, štokavskome i slovenskome te u drugim kajkavskim govorima potvrđene su i sljedeće gruntovečke potvrde (s autentičnim fonološkim obilježjima): *komaj* ‘jedva’ (Grobник: *kōmāc/kōmāj*; Ozalj: *kōme*; Lukovdol: *kōmaj*), *čez* (Grobник: *čez*; Brežani: *čez*; Varaždin: *č'ez*; Zajceva 1967, 75), *potli* ‘poslije’ (Grobник: *pōtla/pōtli*; Novalja: *pōtle/pōtli*; Osojnik: *pōtļe*; SBS: *potli/potle/potlje/potļam*). Podudarnost sa čakavskim narječjem u nekim je potvrdama rubna pa je umjesto sjevernočakavskoga leksema *petex* ‘pijetao’ (Grobник; Rukavac, Cres, Dobrinj i dr.) u Kerstnerovu jeziku potvrđen *pevec*, kao u drugim podravskim (Đurđevac: *pēvēc*) i inim kajkavskim (Varaždin: *pēvēc*) govorima, a s ikavskim odrazom *jata*, prema istraživanjima Zajceve (1967, 87), na čakavskome terenu tek mjestimično. Vrlo je frekventan u *Gruntovčanima* i leksem *delati* ‘raditi’, zajednički svim trima narječjima hrvatskoga jezika. Potvrđeni su u svim hrvatskim narječjima, u različitim fonološkim inačicama, i sljedeći primjeri: *povedati* ‘pripovijedati’ (Ozalj: *povēdati*; Osojnik: *povēdat*; Varaždin: *pov'ēdati*; SBS: *povijedati/povidati*; Zajceva 1967, 102), *genuti se* ‘pomaknuti se’ (Osojnik: *gānit se*; Brežani: *gānati se*; Grobник: *ganūt se*; Maresić 2006, 33), *pehati*¹² (Novalja: *pahnūt*; Đurđevac: *pējāti*; Zajceva 1967, 78; Boryś 2007), *stopram* ‘tek, pril.’ (Varaždin: *st'opram*; Đurđevac: *stōpram*; SBS:

¹⁰ Riječi koje su zastupljene i u slovenskome jeziku potvrđene su prema istraživanjima S. Zajceve te prema slovenskim rječnicima čija je građa dostupna na mrežnoj stranici <https://www.fran.si>.

¹¹ I kao prilog (A čim je Cinober *polek*, zasigurno se špekulacije vu pitanju) i kao prijedlog (Lefko njoj predike držati *polek* tulikoga grunta).

¹² U značenju: 1. ‘obraćati se komu s optužbama’ (A kaj ti tu vu me *pehas?! Kaj?!*); 2. pehnuti ‘gurnuti, taknuti’ (Niko i nišče ne sme vu jelena *pehnuti*).

stòpram), *futač* ‘pupavac, *Upupa epops*’ (SBS: *futač/futavac*), *svitnjak*¹³ (Lukovdol: *svitnjak*; Varaždin: *svitnjak*; SBS: *svitnjak*) i dr. Zajednički slovensko-kajkavski leksički fond potvrđuju leksemi *stekli* ‘bijesni’, *če* ‘ako’, *drčati* ‘trčati’, *vre* ‘već’, *gorice* ‘vinograd’, *ve* ‘sada’, *spominati se* ‘razgovarati’, *ružditi* ‘skidati zrnje s kukuruznog klipa’ i dr. Na temelju izabranih gruntovečkih primjera jasno je da je velik dio slavenskoga leksičkoga fonda u analiziranu korpusu podudaran govorima svih triju hrvatskih narječja, a određen snop izoleksi veže analiziran jezik s govorima slovenskoga jezika.

4.2. Kajkavizmi

Znatno manji udio u *Gruntovčanima* čine leksemi koji su svojstveni samo kajkavskomu narječju ili su lokalnoga karaktera. Kontinuiranim istraživanjem hrvatskih mjesnih govora svih triju narječja suvremena dijalektološka misao sve više otkriva niz poveznica među narječjima, kako fonoloških i morfoloških, tako i leksičkih. U tom smislu, zbog velikoga broja još uvijek neistraženih govora, ni za jedan leksem ne može se sa stopostotnom sigurnošću utvrditi da pripada samo jednomu idiomu (bilo mjesnomu govoru ili kojemu sustavu apstraktnije razine). Uzimajući, ipak, u obzir dosadašnja saznanja te mogućnost naknadne reinterpetacije, prema modelu podružne raslojenosti izdvajamo nekoliko takvih gruntovečkih potvrda koje ulaze u skupinu leksičkih kajkavizama: *mam* ‘odmah’, *picok* ‘nadimak stanovnika Đurđevca’, *podlečiti* ‘podvaliti’, *pošikavati se* ‘loše se odnositi prema slabijem’, *skloščiti* ‘prikliještiti nogu klopkom, slomiti’. Među lekseme koji su karakteristikom kajkavskoga leksika ubrajamo i kontrahirane oblike glagola ‘ići’ u prezentu: *pem* na sud (*pojti* u infinitivu).

4.3. Tvorenice

U Kerstnerovu jeziku potvrđene su očekivano i brojne nove tvorenice, među kojima se naziru možda i originalne autorske leksičke inovacije (poput pridjeva *vuglast* nejasna značenja u potvrdi: PRESVETLI: Kakova vam je to *vuglasta* cena – devecto?!). Budući da im je osnovna riječ udomaćen leksem, a velik je dio potvrđen i u dijalektološkim rječnicima obližnjih kajkavskih govora, većina tvorenica iz gruntovečkoga korpusa ubraja se u domaći leksički sloj. Najplodniji sufiks u tvorbi je *-ec*, dok su ostali manje plodni: *čoklavica* ‘mršava krava’, *posranec* ‘pejor. nesposobnjaković’, *napuhnjenec* ‘onaj koji je umišljen’, *tučnjak* ‘oblak koji nosi tuču’, *lakomnjak* ‘lakomac’, *strahopezdec* ‘kukavica’, *steklec* ‘luđak’, *zalupanec* ‘onaj koji je kulturno i društveno

¹³ U svima navedenim izvorima riječ *svitnjak* dolazi u značenju ‘vrpca za vezivanje hlača’. U *Gruntovčanima*, međutim, potvrđena je samo u prenesenu značenju ‘nevaljalac, loša osoba’: REGICA: Krave su vam pamet pojele! Pamet i poštenje! I takvi jeni prodani *svitnjaki* denes narodu pravicu kroji-ju! Sramota! Sramota!

zaostao', *šalen* 'šaljiv', *britveš* 'brijač', *bokčija* 'siromaštvo', *hrgast* 'kvrgav', *sleparoš* 'prevarant', *skupijaš* 'škrtac'.

5. Posuđenice u gruntovečkome leksiku

Na području je dodira među jezicima od jezičnih razina najpropusnija leksička te su leksičke jedinice stoga najbrojnijom skupinom među posuđenim jezičnim elementima, a »sistemska otvorenost leksičkih sustava i denotativnost njihovih elemenata u odnosu na izvanjezičnu stvarnost mogu se navesti kao strukturalna i kognitivno-semantička podloga leksičkoga utjecaja jednoga jezika na drugi« (Piškorec 2005, 26). Posuđenicom se smatra svaki leksem nastao kao posljedica jezičnoga dodira na leksičkoj razini, neovisno o svome stupnju prilagodbe jeziku primaocu. U središtu je analize posuđenica njihovo podrijetlo, značenje te mogućnost njihova uklapanja u izdvojene semantičke sfere.¹⁴

5.1. Podrijetlo

Posuđenice se mogu podijeliti prema jeziku iz kojega potječu, a prema tomu su kriteriju u gruntovečkome leksiku očekivano potvrđeni germanizmi:¹⁵ *cimerman* (< nvnjem. *Zimmermann*) 'drvodjelja, drvodjelac, tesar' (Štebih Golub 2010, 207), *fletno* (< *vletec*) 'brzo, okretno' (usp. *fleten*, Štebih Golub 2010, 237). Za posuđenicu *grunt* (< srvnjem. *grund* ili bavaustr. *Grund*) 'zemljišni posjed' Štebih Golub (2010, 257) navodi i da se u kajkavskome književnom jeziku od XVII. st. nalaze njezine potvrde, a »tijekom transemantizacije došlo je do proširenja značenja (figurativno značenje i izričaj). U 18. stoljeću se javlja replika *grund*, m. 'zemlja koja pripada jednom vlasniku, zemljišni posjed'. Odimenske izvedenice su *gruntaš*, m. 'vlasnik zemlje, zemljoposjednik' (20. st.), *gruntek*, m. 'mali zemljišni posjed' (20. st.) i *gruntski*, adj. 'posjedovni' (18. st.)«. Od imeničke je replike *grunt* nastala pridjevska izvedenica tvorena dometkom *-ov*, a od nje literarni ojkonom Gruntovec¹⁶ prozirne motivacije i strukture.

¹⁴ Pod semantičkom se sferom podrazumijeva skup riječi koje se odnose na isti pojam, temu ili područje aktivnosti, a međusobno su srodni putem različitih veza (usp. Berruto 1994, 101).

¹⁵ U rječnicima hrvatskoga jezika i u ostaloj jezikoslovnoj literaturi postoje različite definicije pojma germanizam, a u ovome će se radu taj termin rabiti za posuđenice koje su u hrvatski jezik ušle iz njemačkoga standardnoga jezika, austrijskoga njemačkog te njihovih dijalekata.

¹⁶ U imaginarni Gruntovec Kerstner smješta radnju nekoliko svojih djela (prozne knjige *Djetinjstvo u Gruntovcu* i *Gruntovčani*, kazališne komedije *Gruntovec je moj dom*, *U Gruntovcu i devize klize*, *Krstitke* i *Weekend u Gruntovcu*, televizijske scenarije za serije *Mejaši*, *Gruntovčani* i *Dirigenti i mužikaši*, nekoliko radijskih komedija te televizijsku komediju *Kad ftičeki zapopevaju*, v. u Skok 1999, 12). Riječ je, dakle, o literarnom toponimu, »literarnoj fikciji« (Skok 1999, 14) opisanoj vjerno i autentično u tolikoj mjeri da bi se mogao i potražiti na geografskim kartama, »toliko je životno uvjerljiv da nas može kao stvaran toponim zavesti na traženje na nekom podravskom, ali i zagorskom ili međimurskom zemljovi-

U gruntovečkome je leksiku potvrđen i germanizam za koji se pretpostavlja da mu je jezikom posrednikom bio mađarski:¹⁷ *marše* (< *marha* u značenju ‘stoka, blago, marva’, Štebih Golub 2010, 309). U manjem su broju potvrđeni i hungarizmi poput *fela* (< *fél*) ‘vrsta’, *japa* (< *apa*) ‘otac’ te žargonizma *mamlaz* (< *mamlasz*, usp. Živić i Mrkonjić 2018, 427) ‘onaj koji je glup, blesav; bezobraznik, klipán’.

Potvrđeni su i leksemi posuđeni iz latinskoga preko europskih jezika: *kubik*, »razgovorni skraćeni naziv za neku od jedinica obujma, npr. za kubni metar, kubni centimetar, kubni milimetar, uz pretpostavku da se u nekom užem području zna o kojoj se kubnoj jedinici radi«,¹⁸ »poimeničeni pridjev, posuđen preko europskih jezika (njem. *Kubik-* /u npr. *Kubikmeter*!, fr. *cubique*, eng. *cubic*, tal. *cubico*) iz lat. *cubicus*, što je iz grč. *κυβικός* ‘kockasti, kubični’« (Matasović i dr. 2016, 517); *konstruktivno* (njem. *konstruieren* iz lat. *construere* ‘graditi’, usp. Matasović i dr. 2016, 474), ovdje u značenju ‘smisleno, produktivno’.¹⁹ Preko europskih jezika iz latinskoga je posuđen i glagol *diskutirati* ‘raspravljati’ (Matasović i dr. 2016, 169), a za imenicu se *kapital* može pretpostaviti da je posuđena preko njem. *Kapital* iz tal. *capitale* ‘kapital, glavnica, bogatstvo’ < lat. *capitalis* ‘koji se odnosi na glavu, glavni’, što je izvedeno od *caput* ‘glava’. »Talijanska je riječ u početku označavala broj odraslih goveda, u odnosu prema prirastu novih životinja [...].« (Matasović i dr. 2016, 425), a u tekstu je potvrđen posuđeni leksem u značenju ‘bogatstvo, imovina, novčani posjed’.²⁰ Posuđenice iz latinskoga jezika ili one koje su posuđene njegovim posredstvom prisutne su u svim trima hrvatskim narječjima, a iz gruntovečkoga se leksika kao primjer potvrđenoga latinizma ovdje navodi *faktor* (< *factor*, v. Matasović i dr. 2016, 237), u značenju ‘čimbenik, činitelj’.²¹

du, no istodobno je toliko općenit i reprezentativan za brojne sredine da ga doista možemo, a tako je to i učinila televizijska publika, u cjelini ili pak u najbitnijim segmentima prepoznati na cijelom kajkavskom području, no i u svim drugim hrvatskim ruralnim i ruralno-gradskim sredinama« (Skok 1999, 15).

¹⁷ U *Etimološkome se rječniku hrvatskoga jezika* (Matasović i dr. 2016, 593) uz natuknicu *marva* navodi i sljedeće: »Zbog podudaranja značenja, pretpostavlja se da je posuđeno preko mađ. *marha* ‘stoka’ iz stvnj. *marha* ‘kobilica’. Riječ pokazuje zamjenu *h* glasom *v* koja se događa u hrv. dijalektima. Starovisokonjemačka je riječ izvedena od stvnj. *marah* ‘konj’ < ie. **marko-* ‘konj’ (srir. *marc* ‘konj’). Ta riječ za konja ograničena je na zapadne indoeuropske dijalekte i vjeruje se da je posuđena iz neindoeuropskog izvora«.

¹⁸ U tekstu je leksem *kubik* potvrđen u značenju ‘metar kubni’, usp.: BESNI: Je vu nji moji deset nadnici i pet *kubiki* šudra. V. kubik. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 21. 12. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34385>>.

¹⁹ Usp. MATULA: Drugovi! Ak se ko ima nadovezati na reči druga Videka, nek zdigne ruku i stopram onda diskutira. Al *konstruktivno*, a ne ovak.

²⁰ Usp.: CINOBER: No, je Pavel moj jargan i prijatel. Skup smo na viziti bili i skup soldačiju služili. On bu, vište, *kapitala* dal!

²¹ Usp.: GABER: Čkomi, Fika! Praf Čvarkeš poveda! Smo i mi muži vu tom pitanju nekač *faktor*. FIKA: Da ni tuliko naroda, bi ja tebi mam rekla kakov ste vi to *faktor* vu tom pitanju. Mrežni izvor [enciklopedija.hr](http://www.enciklopedija.hr) navodi četiri značenja za leksem *faktor*, a u tekstu se aktualizira ‘čimbenik, čini-

Preko njemačkoga je i francuskoga posuđen romanizam²² *banquet* (njem. *Banquet* i fr. *banquet* iz tal. *banchetto*, »što je deminutiv od *banco* ‘stol’ [...]. Suvremeno značenje ‘svečana gozba s mnogo uzvanika zacijelo se razvilo od ‘obrok’ < ‘jelo’ < ‘stolić’, s time da se zbog deminutivnoga oblika talijanske riječi može pretpostaviti međukorak ‘obrok uz koji se koristi stolić (za serviranje)’, ili ‘obrok koji se sastoji od malih jela’« (Matasović i dr. 2016: 42). U posuđenome je gruntovečkome leksiku potvrđen i leksem romanskoga podrijetla *škatula* (v. u Galović 2014, 89), i to u deminutivnome obliku *škatulka* u značenju ‘kutijica’. Za leksem *brenka* u značenju ‘drveni sud za nošenje grožđa, brenta’ Skok navodi da je predrimska alpinska riječ, posuđena na čakavskom, slovenskom i hrvatskom kajkavskom teritoriju u novije doba iz furlanskoga (Skok 1971, 207). Za leksem se *kompanija* pak smatra da je posuđen preko eng. *company* iz fr. *compagnie* ‘veća skupina ljudi, društvo’ < vlat. **compania* ‘društvo’ (Matasović i dr. 2016, 467).

5.2. Prilagodba posuđenica

Posuđene se leksičke jedinice integrirane u sustav jezika primaoca u tradicionalnoj lingvistici nazivaju posuđenicama, a kao termini dodirnoga jezikoslovlja replikama. Element jezika davaoca koji se u procesu jezičnoga posuđivanja glasovno, morfosintaktički i semantički prilagođava sustavu jezika primaoca naziva se model (Filipović 1986; Piškorec 2005). U središtu je provedenoga istraživanja analiza prilagodbe posuđenica potvrđenih u gruntovečkomu leksiku na semantičkoj razini te se za nju donose odabrani primjeri.

5.2.1. Prilagodba na semantičkoj razini

U procesu se jezičnoga posuđivanja zajedno s leksemom iz jezika davaoca preuzima i njegovo značenje, a »prilikom preuzimanja neke strane riječi u jezik primalac, uz adaptaciju na fonološkoj i morfološkoj razni,²³ dolazi do prilagodbe i njezina značenja« (Županić 2021, 49). Pojava potpuna podudaranja u značenju modela i značenju replike u jeziku primaocu naziva se nulta semantička ekstenzija, a ona, uz suženje

telj’, usp. faktor. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 21. 12. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18880>>.

²² Pod pojmom *romanizam* podrazumijeva se jezična činjenica koja je u određeni jezični sustav ušla s talijanskoga govornoga područja, neovisno o tomu pripadaju li posuđeni elementi talijanskom standardnom jeziku ili nekom od talijanskih narječja ili govora.

²³ Prilagodba posuđenica u gruntovečkome leksiku na tim dvjema razinama može biti predmetom zasebnoga istraživanja, a u njemu se može slijediti metodologija primijenjena u Štebih Golub (2010) i Županić (2021).

značenja, pripada primarnoj adaptaciji. Proširenje značenja pojava je koja se javlja u sekundarnoj adaptaciji u kojoj je replika integrirana u sustav jezika primatelja (Filipović 1986, 65). Nulta je semantička ekstenzija česta kod naziva za zanimanja (*cimerman, pinter*) te naziva za jela i pića (*gulaš, gvirc*). S posudenicom se uglavnom preuzima jedno značenje koje se aktualizira kontekstom, stoga u procesu značenjske prilagodbe višeznačnoga modela jeziku primaocu može doći do suženja značenja u opsegu ili u značenjskomu polju. Primjer je posuđenice sa suženjem značenja glagol *setzen* koji se u njemačkome može ostvariti u cijelom nizu značenja (usp. Duden 1996, 1395), a posuđenica *zecati* javlja se samo u kartaškome žargonu te ima značenje ‘staviti sve na jednu kartu’.²⁴ Proširenje značenja u jeziku primaocu može se ostvariti semantičkim promjenama kojima pripadaju metafora (sličnost po značenju), metonimija (povezanost po značenju), pučka etimologija (sličnost po obliku) i elipsa (povezanost po obliku), a među onima koje se odnose na procjenu značenja pejorizacija (pogoršanje značenja) i ameliorizacija (poboljšanje značenja) (Filipović 1986, 159).

U prikupljenoj je leksičkoj građi potvrđeno više primjera pejorizacije značenja. Njome se značenje modela u jeziku davaocu pogoršava, pridodaje mu se negativna konotacija koja izvorno nije sastavnicom značenja posuđenoga leksema. U prikupljenoj je leksičkoj građi tako potvrđen leksem *vandravec*. Posuđenica je to iz njemačkoga jezika za čije se značenje navodi ‘skitnica, lualica’, a značenje je leksema *der Wanderer* u jeziku davaocu ‘netko tko rado i često šeta’.²⁵ U tekstu knjige snimanja koji je izvorom za provedeno istraživanje i analizu taj je leksem dodatno negativno konotiran te se aktualizira njegovo značenje ‘skitaralo, potepuh, probisvijet’:

PRESVETLI: Si pogleč kak su Hrastovčani sebi na sami sredini najlepša mesta zeli, a nas Gruntovčane pokapaju tu pod sečon kak zadnje *vandravce*. Je to pravica?

Još jednim od potvrđenih pogrđnih naziva za pojedince je i *cirkusaner*, koji u tekstu dobiva značenje ‘budala, naivna i (pri)glupa osoba’:

GABER: Očeš ti, Cinober, peneze ili ne?

CINOBER: Se razme, ali *cirkusanera* ne dam od sebe delati!

Negativno je konotirano i značenje posuđenice *lajbek*. Štebih Golub (2010, 296) navodi: »U kajkavskome se književnom jeziku prema bavaustr. Leib od 19. st. javljaju replike *lajbec*, m. i *lajbek*, m. [...] Model replika *lajblec*, m. (18. st.) i *lajblek*, m. ‘prsluk’ (18. st.) jest bavaustr. Leibl, Leibel, Leiberl«. Austrijski leksem *Leiberl* kao model za germanizme *lajbek*, *lejbek* i *lejbek* u varaždinskome govoru navodi Županić (2021, 343), a

²⁴ Usp.: PRESVETLI: Samo si ovaj put na krivu kartu *zecal!*

²⁵ Značenje se navodi prema Duden (1996, 1709): »*jmd.*, der [gerne, häufig] wandert«. Svi su prijevodi s njemačkoga na hrvatski jezik u okviru ovoga rada autorski.

kao njihova značenja 1) ‘prsluk’, 2) ‘nesmotren, neiskusnan, naivan čovjek’, 3) ‘grudnjak’, pri čemu u drugome i trećemu primjeru bilježi proširenje značenja u odnosu na broj značenjskih polja. U gruntovečkome je leksiku potvrđen primjer uporabe posuđenoga leksema *lajbek* u značenju priglupa, naivna i nesposobna čovjeka, dakle došlo je do semantičke pojave proširenja značenja i njegove pejorizacije:

REGA: Ti pazi na babicu, a ja idem vu Srednjake po fiškala. Kaj bi meni *lajbeki* pravdu krojili! A Presvetlom i Cinoberu ne daj nutri ni pričmrleti, si razmel?! Če treba, zemi sekiru!

5.3. Semantičke sfere

Posuđenice se potvrđene u gruntovečkom leksiku mogu razvrstati u nekoliko semantičkih sfera. Nije moguće razvrstati sve posuđenice u uobičajene semantičke sfere, ali se većina njih može uklopiti u pojedinu kategoriju. Za svaku se od izdvojenih semantičkih sfera navodi nekoliko odabranih primjera.

U semantičkoj se sferi hrane i pića tako mogu izdvojiti germanizmi: *gemišt* (potvrđen je i deminutiv *gemištec*) ‘vino s gaziranom mineralnom vodom’; *gvirc* ‘fermentirano ili nefermentirano alkoholno piće od vode i meda; medovina’; *mošt* ‘slatki sok zrelog grožđa ili drugog voća u kojem još nije počelo alkoholno vrenje’, te hungarizam *gulaš* ‘jelo od krupnijih komadića mesa pirjanih s lukom i crvenom paprikom’ i romanizam *bažul* ‘grah’ (Skok /1971, 126–127/ bilježi bažulj; fažol < mletački *fasol*, *fasiol*).

Semantičkoj sferi institucija i javnoga djelovanja pripadaju anglizam *miting* ‘širi zbor na kojem se raspravlja o javnim pitanjima, politički skup, zbor’ i germanizam *rešt* ‘zatvor’. U semantičku se sferu vanjskoga izgleda i dijelova tijela može uvrstiti leksem *čelenga* ‘glava’ (turcizam), a u semantičku sferu obitelji hungarizam *japa* ‘otac’. Semantičkoj sferi predmeta u domaćinstvu u širem smislu pripadaju germanizmi *cilinder* ‘stakleni dio petrolejske svjetiljke’, *lojtra* ‘ljestve’ i štrik ‘uže’, a semantičkoj sferi osobina i svojstava germanizmi *berajt* ‘spreman’, *bezeceran* ‘zauzet’, *fleten* ‘brz, okretan’, *švorc* ‘koji je potpuno bez novca, bez prebijene pare’ te *žmukler* ‘škrtica’. U semantičku se pak sferu slobodnoga vremena, (kartaških) igara i zabave mogu uvrstiti germanizam *ajncati* ‘igrati ajnc’ te romanizam *bank* ‘novac za koji se igra u kartanju’.²⁶ Semantičkoj sferi uzvika pripada germanizam *ho-ruk* u funkciji poticaja pri zajedničkom podizanju tereta ili sličnom fizičkom radu. U semantičkoj se sferi zanimanja mogu izdvojiti germanizmi *birtaš* ‘gostioničar’, *cimerman* ‘tesar’, *klamfer* ‘limar’, *pinter* ‘bačvar’ te romanizam štacunar ‘trgovac’, a u semantičkoj sferi imanja i imovine (zemlja i gospodarske zgrade) germanizam *grunt* ‘zemljišni posjed’, turcizam *hambar* ‘spremište u kojemu se čuva žito’ te germanizam štala ‘staja’.

²⁶ Usp. s Matasović i dr. (2016, 42) koji navode da se značenje posuđenoga leksema ‘banka’ razvilo preko ‘tezga, stol na kojem su mjenjači i posuđivači novca obavljali transakcije’.

5.4. Imena

Kao posebna se skupina posuđenica mogu izdvojiti imena za ljude i životinje. Jedno je od posuđenih imena *Cinober*, nadimak dobiven prema boji kose (*njem.* ‘nijansa crvene boje s primjesom žute’) nastao onimizacijom apelativa u jeziku primaocu.

Dudekova i Regičina kravica nosi ime Cifra (*mađ.* cifrázni \simeq cifra ‘ukras, ures’). Tipično je to ime za kravu koja je šarena (crvenkasto-bijela), ima sitne mrlje jedne i druge boje (Čilaš Šimpraga i Horvat 2014, 48).

5.5. Prevedenice

U gruntovečkom je leksiku potvrđen i primjer supstitucijske posuđenice (tj. tradicionalno prevedenice) (v. Piškorec 2005, 30). Riječ je o frazeološkome kalku prema njemačkome *jmdm. die Stange halten* > držati štangu *komu* čije je značenje ‘biti odan *komu*, podržavati *koga*’.

6. Ideološki i politički (o)bojeni leksik *Gruntovčana*

U drugoj polovici XX. st. dolazi do snažnije implementacije političkih ideologema u jeziku (v. Težak 1997, 10; Grčević i Baković 2017, 155). Jezik je toga vremena, zahvaljujući ekspanziji medijā, najprije radija, a potom i televizije, društveno »uhvatljiviji« u svojoj svekolikoj bogatoj (ideološki motiviranoj) stratigrafiji. Osebusni, visokoidealizirani leksik i česte višečlane poluterminologizirane ustaljene veze leksema (prema Samardžija 2002, 58) odražavaju vrijeme i specifične društveno-političke prilike (usp. Fonović Cvijanović i Vitković Marčeta 2017, 62). Taj, kako ga Samardžija naziva, *osebujan leksik* nastao u specifičnim društveno-političkim prilikama, potvrđen je i u leksiku serije *Gruntovčani*. Odabrani se primjeri u nastavku donose uz navođenje odgovarajućih primjera u okviru triju podskupina: leksemi, ustaljena sveza riječi, ideologizirani pozdrav.

6.1. Leksemi

U gruntovečkom su leksiku potvrđeni leksemi koji su odrazom društveno-političkih prilika u vremenu u koje je smještena radnja serije. Donosi se reprezentativnih deset primjera izabranih iz korpusa prvih pet epizoda: *dinar*, *direktor*, *drug*, *kombinat*, *narod*, *odbor* / *odbornik*, *omladina* / *omladinac*, *organizacija*, *poslovođa* i *socijalizam*.

— **dinar**

BABICA: Naj tak, Rega! Se i s košarami koji *dinar* vu hižu dosmiče.

— **direktor**

NADA: Da, tu je, ali je *direktor* kod njega.

DRAŠEK: Ga ja onda pričekam.

— **drug**²⁷

ČVARKEŠ: Si govoril po mitingami kak se porez ne plačal. I tako dalje, *drugovi*, i tako dalje...

— **kombinat**

REGA: Si bil v *Kombinatu* za berbu?

— **narod**²⁸

PRESVETLI: Si čul, Dudek, kaj te pitam? Je tebi mesto na krovu il pri raketlinu? Te morti zato *narod* plača?

— **odbor / odbornik**

MARTIN: Če se *odbor* složi...

PRESVETLI: Če ti, Matula, kakti *odbornik* ne vidiš da je Besni z otom štalom

fakat problem vu seli, onda ti morem reči da ti ne živiš z narodom!

— **omladina / omladinac**

NACEK GOTIĆ: Je to ni luksuz. Se *omladina* mora gibati!

IVO OMLADINAC: Z ovakovom diskusijom i ne spadate drugam!

— **organizacija**

MARTIN: Ja vidim, *drugovi*, da je većina za predlog omladinske *organizacije*, pak bi zato mam trebalo takov zaključak i donesti.

— **poslovođa**

POSLOVOĐA VOČNJAKA: Kaje to za spomenek?! Komu se len-guzi nek ide rajši dimu!

²⁷ Opačić (2002) imenicu *drug* odmiče od uvriježenoga stava kako je ta imenica vezana uz komunističko razdoblje te pojašnjava kako je »*drug* riječ još iz praslavenskih vremena; nalazimo je i u drugim slavenskim jezicima, a znači nešto lijepo i plemenito: *prijatelj, suputnik*. Korijen joj je u indoeurop-skome *dhreygh* što znači (skupa) držati. Drug je dakle onaj tko sa mnom drži; *družina, družba*«.

²⁸ Najzastupljeniji je leksem sa svojim izvedenim oblicima (*narodnost, narodni, narodna, narodno*) izrazite ideološke obojanosti i provenijencije, kao i ideološki pozdrav *Zdravo!*

– **socijalizam**

POSLOVOĐA VOĆNJAKA: Če se mam ne hapiš posla, ti ja poka-
žem kak je prošlo! Nema ni vu *socijalizmu* jela bez dela!

FERČI: Si ga čul, ha?! Taj hrgeš misli da je *socijalizem* zato da on
more ž njim ljude plašiti.

U nekima se od izdvojenih primjera (*direktor, kombinat*) ogleda i težnja za internaci-
onalizacijom leksika koja je trajala sve do kraja osamdesetih godina prošloga stoljeća
(usp. Samardžija 1998). Izdvojeni gruntovečki leksemi sa statusom internacionaliza-
ma ujedno su i ideologemi koji su se koristili u službenoj komunikaciji u onovreme-
nim društveno-političkim okolnostima.

6.2. Ustaljena veza leksema

Promatranjem leksika u prvim epizodama serije *Gruntovčani* na više je mjesta zabi-
lježena ustaljena veza leksema koji funkcioniraju kao značenjski model karakteristi-
čan za socijalističko razdoblje, ono od završetka II. svjetskoga rata pa do početka de-
vedesetih prošloga stoljeća. Stoga ih je moguće promatrati kao jezične jedinice koje
po svojoj strukturi nadilaze razinu jedne riječi (leksema) (usp. Blagus Bartolec 2008,
15–16). Ustaljene veze leksema u *Gruntovčanima* oslikava pet zabilježenih primjera:

– **direktor kombinata**

*Promatra Radu kako nabada slovo po slovo. Pokretima glave nesvjes-
no hvata ritam njenih udaraca. Iz susjedne prostorije izadu lovnik Ba-
hmec i DIREKTOR KOMBINATA. Već prođu ispred Draška.)*

MARTIN: Je *direktor Kombinata* ni Hrastovčan.

LUGAR: *Direktor* je ni, al mu je zato žena.

– **narodni interes**

GRETA: Cinober drče po seli kak steklec i naroda punta, a kaj ti
proti temu delaš? Nikaj!

MARTIN: A kaj morem? Su mi ruke vezane! Čim zinem, veli da
svoju birtiju branim i mam mi *narodne interese* pod nos rivle.

KATA: O, Marijo djevico, majko božja! Jesi ti čula ovu prasicu?!

CINOBER: Nemam reči, ljudi! Nemam reči! Meni ona to veli!
Meni, koji sem i zadnje od sebe dal za *narodne interese!*

– **omladinska organizacija**

MARTIN: Ja vidim, drugovi, da je većina za predlog *omladinske organizacije*, pak bi zato mam trebalo takov zaključak i donesti.

– **općinski odbornik**

(*U krčmu žurno upadne Pišpek. Za njim ulazi Cinober.*)

PIŠPEK: Kaje, drug precednik?! Kaj se čeka?

MARTIN: Polefko, Pišpek! Se ide kak treba. Sem dal Matulu zvati, pak nek on, kakti *općinski odbornik*, reče svoje.

Uz navedene se primjere ustaljenih veza leksema pojavljuje čak i ime tvrtke, a koje u višerječnome sastavu imena sadržava jasnu ideologiziranu ustaljenu vezu među leksemima:

– **zadruga »Budućnost«**

SKLADIŠTAR U ZADRUZI »BUDUĆNOST«

(*Na ulazu u dvorište firma: KOŠARAČKA ZADRUGA »BUDUĆNOST«.* *Drašek stiže, silazi s bicikla i ugura ga s košarama u dvorište.*)

6.3. Ustaljeni (ideologizirani) pozdrav *Zdravo!*

Pozdrav *Zdravo!* u hrvatski je jezik ušao iz latinskoga *Salve!* u doslovnome prijevodu *U zdravlje!*²⁹ (usp. Dodig 2020). Pozdrav *Zdravo!* posebno je prisutan u komunikaciji za vremena socijalizma, dok je danas taj pozdrav gotovo iščezao, što Smajić i Vodopija (2016) dovode u vezu s promjenom društveno-političkih okolnosti na hrvatskoj jezičnom prostoru: »Demokratizacija hrvatskoga društva i promjene na društvenom i političkom polju odražavaju se i na način pozdravljanja. Uočava se to na promjenama u uporabi pozdravnih i odzdravnih fraza. Devedesetih godina XX. st. iščezava pozdrav *zdravo*. Iako je to pozdrav kojim se nekome želi *zdravlje*, a i utkan je u naslov svakodnevnog molitve, s vremenom je postajao opterećen konotativnim značenjem. Naime, dugi se niz godina u drugoj polovici XX. st. hrvatsku po-

²⁹ Dodig pojašnjava kako se hrvatski pozdrav *Zdravo!* uz latinski *Salve!* može promatrati i kao pozdrav preuzet od starozavjetnoga *Pozdrav i zdravlje!* ili kasnije iz novozavjetnoga kada anđeo pozdravlja Mariju sa *Zdravo (Marijo), milosti puna!* (vidi <https://www.034portal.hr/pozdravi--bog---bok---bokic--i--zdravo---znate-li-zasto-ih-koristimo--115>, preuzeto 11. listopada 2022.).

zdravnu frazeologiju željelo svesti samo na jedan ideološki prihvatljiv pozdrav – zdravo«.

Na neformalnoj je komunikacijskoj razini zamijenjen s pozdravima *Bog!* odnosno *Bok!*, a značajkom im je da se oba koriste u funkciji pozdravljanja i odzdravljanja. U hrvatskoj je jezičnoj kulturi pozdrav *Zdravo!* dominirao u razdoblju suživota u zajedničkoj jugoslavenskoj državi i danas ga se gotovo u potpunosti percipira kao dio jugoslavenskoga kulturnoga naslijeđa te je tako vidljiv i u seriji *Gruntovčani*:

DRAŠEK (*pun sebe*): Zdravo!

Kroz prvih se pet epizoda serije svojom zastupljenošću, promatran u kontekstu ideologiziranoga leksika, ističe leksem *narod*. Javlja se čak pedeset i devet (59) puta, samostalno ili kao dio ustaljene veze leksema. Promatra li se iz današnje perspektive, taj je leksem gotovo u potpunosti zamijenjen leksemom *društvo*. Potvrda ideologemskoga značenja sljedeći su primjeri u kojima se pojavljuje taj leksem u prvim epizodama:

GABER: Je, praf *narod* veli: Di je pšenica, tu je i pravica.

REGICA: Krave su vam pamet pojele! Pamet i poštenje! I takvi jeni prodani svitnjaki denes *narodu* pravicu krojiju!? Sramota! Sramota!

PRESVETLI: Ja nikaj, ali *narod* ima! A denes prek *naroda* nišče nemre, zval se on ovak il' onak! *Narodna* je prva i zadnja!

Izabrani primjeri leksema, leksemskih skupina i zabilježenoga pozdrava *Zdravo!* ukazuju da je u promatranoj seriji (bio) prisutan metajezik bivšega socijalističkoga uređenja (usp. Barić 2014, 27). On se može objašnjavati (i time bolje razumjeti) kao ideologiziran jer je u vremenu njegove aktivne upotrebe utjecao i na formiranje društveno-političke svijesti među različitim društvenim slojevima. Tim utjecajima na društvo on izlazi iz domene leksikologije i ulazi u novu dimenziju lingvističkoga promatranja, ponajprije onu sociolingvističku. A i leksikološki i sociolingvistički profil promatranoga (ideološki naglašenoga) gruntovečkoga korpusa uklapa se u ono što Samardžija opisuje kao »naglašeni ideologizirani i internacionalizirani leksik od 1945. godine« (Samardžija 1998, 185). Istaknuti leksemi, ustaljene veze leksema i ustaljeni (ideologizirani) pozdrav tako ostaju indikatori i polazišna osnova za daljnju (sveobuhvatnu) analizu ostalih epizoda i ideologiziranoga leksika u njima, a s posebnim naglaskom na njihovu značenjskome planu i na planu pragmatičke primjene.

7. Zaključak

Hrvatsku će postdeklaracijsku kulturu obilježiti otvorenost prema organskim idiomima hrvatskoga jezika. Od niza se televizijskih sadržaja u tome vremenu javlja i televizijska serija *Gruntovčani* čiji je leksik bio predmetom provedene analize. Iz tekstova su knjiga snimanja odabranih epizoda ekscerpirani i analizirani leksemi s obzirom na svoja dijalektološka, socio-kulturna i semantičko-pragmatska obilježja. Višeslojnost se gruntovečkoga leksika ogleda i u njegovu podrijetlu iz triju različitih sfera: iz naslijeđenoga slavenskoga fonda, kao posuđenice iz različitih jezika te iz javnoga prostora tadašnjega društvenoga uređenja. Time su potvrđene sve tri pretpostavke oblikovane prije provedenoga istraživanja. Analiza je gruntovečkoga leksika pokazala i da on predstavlja vjernu presliku podravske jezične zbilje u vremenu u koje je Kerstner smjestio radnju svojega teksta.

Provedenim se istraživanjem želio pružiti doprinos istraživanjima leksika u hrvatskim televizijskim serijama nastalima u 70-im godinama prošloga stoljeća koje se mogu smatrati uspješnicama s i danas prepoznatljivim i općepoznatim elementima. Njime se ujedno željelo i pružiti poticaj za daljnja dijalektološka istraživanja na leksičkome planu te predložiti jednu od mogućnosti njihova metodološkoga pristupa.

LITERATURA

- Barić, Branka. 2014. »Nova država – nova jezična politika«. *Kroatologija*, 5 (1), 25–44.
- Berruto, Gaetano. 1994. *Semantika*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- Blagus Bartolec, Goranka. 2008. »Leksičke funkcije kao pokazatelji značenjskih odnosa u kolokacijskim svezama hrvatskoga jezika«. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, 15–38.
- Blažeka, Đuro. 2021. »O leksiku u kajkavskom narječju«. *Studia Slavica Hungarica*, 66 (1), 1–15
- Boryś, Wiesław. 1982. »Prilozi proučavanju ostataka arhaičnog slavenskog (praslavenskog) leksika u kajkavštini«. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 69–76.
- Boryś, Wiesław. 2007. *Čakavske leksičke studije*. Zagreb: MH.
- Celinić, Anita. 2020. »Kajkavsko narječje / Kajkavian«. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 24, 1–37.
- Čilaš Šimpraga, Ankica, Joža Horvat. 2015. »Iz hrvatske zoonimije: imenovanje krava«. *Folia onomastica Croatica*, 23, 39–75.
- Dodig, Slavica. 2020. *Biblijski krajolici*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Duden. 1996. *Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag.
- Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: JAZU–Školska knjiga.
- Fonović Cvijanović, Tamara, Vanessa Vitković Marčeta. 2017. »Jezik radnika puljskoga biltena Uljanik u vrijeme socijalizma«. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 43 (1), 55–66.
- Galović, Filip. 2014. »Nazivi za zanimanja, zvanja i počasne službe romanskoga podrijetla u govoru Ložišća na otoku Braču«. *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, XLII (1–2), 87–112.
- Grčević, Mario, Matijas Baković. 2017. »Komunistička ideologija u hrvatskim školskim priručnicima nakon Drugoga svjetskoga rata«. *Kroatologija*, 8 (1–2), 153–169.

- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. 2021. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. www.enciklopedija.hr (21. XII. 2022).
- Krmpotić, Pavao. 2015. »Prilog istraživanju naslijeđenoga slavenskoga leksika u hrvatskim kajkavskim govorima«. *Filologija*, 64, 57–69.
- Kurtović Budja, Ivana, Josip Lasić. 2022. »Što se gledalo od Plenuma (1966) do Ustava (1974): jezični i kulturni identitet hrvatskih igranih serija«. U: *Riječi o riječi i Riječi*, 709–721. Zagreb, Disput.
- Lisac, Josip. 1988. »Nad dijalekatskim leksikom hrvatskosrpskog sjeverozapada«. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27 (17), 35–48.
- Lisac, Josip. 2003. »Leksički, sintaktički i drugi utjecaji u hrvatskim dijalektima«. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12, 29–37.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lončarić, Mijo. 2005. »Kerstnerov jezik i ludbreški govor«. U: *Kajkaviana & Alia*, 218–231. Čakovec–Zagreb, Zrinski–IHJJ.
- Marešić, Jela. 2003. »Kajkavska dijalektna leksikografija«. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, (29), 1, 391–406.
- Marešić, Jela. 2006. »O slavonsko-kajkavskoj leksičkoj isprepletenosti«. *Riječ*, 12, 1, 31–36.
- Marković, Bojana. 2008. »Djelo Mladena Kerstnera«. ³⁰*Podravski zbornik*, 34, 347–370.
- Marković, Bojana. 2013. »Kreativna upotreba frazema i drugih višerječnica u djelima Mladena Kerstnera – mogućnosti i namjere«. *Jezikoslovlje*, 14, 1, 129–159.
- Matasović, Ranko i dr. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Neweklowsky, Gerhard. 1989. »Leksička podudaranja u sjeverozapadnim perifernim govorima južnoslavenskoga jezičnog areala«. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 8, 77–88.
- Opačić, Nives. 2002. »Što znači, odakle dolazi – Stari družje, zašto te više ne vole?«. *Vijenac*, 212. <https://www.matica.hr/vijenac/212/stari-druze-zasto-te-vise-ne-vole-14546/> (12. XII. 2022).
- Piškokrec, Velimir. 2005. *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine*. Zagreb: FF press.
- Pon, Leonard. 2009. »Njemački leksik u nekim djelima slavonske književnosti«. *Šokačka rič – zbornik radova Znanstvenoga skupa Slavonski dijalekt (1845 – 190X)*, (6), 105–121.
- Pranjko, Ivo. 2007. »Glavne sastavnice hrvatskoga jezičnog identiteta«. U: *Jezič i identiteti (zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku)*, 487–495. Zagreb–Split, HDPL.
- Pronk-Tiethoff, Saskia. 2010. »Semantička polja germanskih posuđenica u praslavenskom«. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 36/2, 317–327.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, Marko. 1998. »Utjecaj sociopolitičkih mijena na leksik hrvatskoga jezika u XX. stoljeću«. *Croatica*, 27, (45–46), 177–192.
- Samardžija, Marko. 2002. *Nekoć i nedavno – odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Skok, Joža. 1999. »Priroda humorističnosti i druge ključne osobitosti književnog djela Mladena Kerstnera«. U: *Zbornik radova o Mladenu Kerstneru*, 7–19. Ludbreg, Pučko otvoreno učilište 'Dragutin Novak'.
- Skok, Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU.

³⁰ Članak je greškom otisnut pod autorstvom Dubravka Bilića.

- Smajić, Dubravka; Irena Vodopija. 2016. »Pozdrav i odzdrav kao elementarni pragmemi jezičnoga bontona«. *Pannoniana: Časopis za humanističke znanosti*, 1 (1), <https://hrcak.srce.hr/file/250470> (12. XII. 2022).
- Šojat, Antun. 1985. »Zasade rječnika hrvatskih kajkavskih govora«. *Hrvatski dijalekološki zbornik*, 7, (1), 337–361.
- Štebih Golub, Barbara. 2010. *Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Težak, Stjepko. 1997. »Dijalekti i književni jezik«. *Hrvatski dijalekološki zbornik*, 10, 9–26.
- Težak, Stjepko. 2005. »Vjerodostojnost dijaloga u Kerstnerovim Gruntovčanima«. U: *Između jezika i stila*, 149–160. Zagreb, Tipex.
- Vončina, Nikola. 2011. *Hrvatske TV drame i serije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Zajceva, Svetlana. 1967. »Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima«. *Prilozi proučavanju jezika*, 3, 69–110.
- Živić, Tihomir, Darko Mrkonjić. 2018. »Internacionalizmi, lokalizmi i žargonizmi u tradicijskim praksama Baranje i Podunavlja posredovani njemačkim, mađarskim i drugim jezicima«. *DG Jahrbuch*, 25, 423–432.
- Županić, Sanja. 2021. *Germanizmi u varaždinskom govoru*. Zagreb–Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu.

IZVORI

- Osojnik, Lukovdol, Brežani, Rečica – vlastita građa.
- Rukavac, Cres, Dobrinj, Pajngrt, Homok – upitnici *Općeslavenskoga lingvističkog atlasa*.
- Đurđevac – Miholek, Vladimir, Jela Maresić. 2011. *Opis i rječnik đurđevčkoga govora*. Đurđevac: Gradska knjižnica Đurđevac.
- Grobnik – Lukežić, Iva, Sanja Zubčić. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća* (gramatika i rječnik). Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- Novalja – Vranić, Silvana, Ivo Oštarić. 2016. *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*. Novalja – Rijeka: Grad Novalja – Ogranak MH u Novalji – Filozofski fakultet u Rijeci.
- Ozalj – Težak, Stjepko. 1981. »Ozaljski govor«. *Hrvatski dijalekološki zbornik*, 5, 203–428.
- SBS – Jakšić, Martin. 2015. *Rječnik govora slavonskih, baranjskih i srijemskih*. Zagreb: Dominović.
- Varaždin – Lipljin, Tomislav. 2013. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Drugo, prošireno izdanje. Varaždin: Stanek d.o.o.

THE MULTIFACETED LEXIS OF KERSTNER'S *GRUNTOVČANI*

Josip Lasić

University of Zadar, Department of Teacher and Preschool Teacher Education in Zadar
jlasic22@unizd.hr

Željka Macan

University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences
zmacan@ffri.uniri.hr

Marina Marinković

University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences
m.marinkovic@uniri.hr

ABSTRACT: A particular community is, among other things, also determined by its speech (Pon 2009), and the most conspicuous indicator of the distinctiveness of a given speech, as well as an important linguistic means of national integration and differentiation, is its lexis (Pranjković 2007, 488). The lexis of certain Croatian speeches was shaped by many external influences, namely through the »entry« of lexemes from other, mostly neighbouring languages and linguistic systems (Lisac 2003, 31). This paper analyses the lexis of the cult Croatian TV series *Gruntovčani*, created by Mladen Kerstner, based on the scripts of the first five episodes: *Božja vola* (*The Will of God Will*), *Jelen* (*Deer*), *Babica su nakanili hmreti* (*Granny Has Decided to Die*), *Zlatna jajca* (*Golden Eggs*), and *Ovce idu* (*There Go the Sheep*). The speech in question belongs to Kajkavian, primarily the author's native speech of Ludbreg, interspersed with numerous foreign dialectal elements.

The aim of this study is to present the multifaceted nature of the lexis in the TV series *Gruntovčani*, which is analysed from several perspectives: dialectological, sociocultural, and semantic-pragmatic. The main focus is on the three lexical layers of Kerstner's text: inherited Slavic lexical layer, loanwords, and internationalisms. The three main findings are as follows: 1. lexemes of Slavic origin greatly correspond to those from Chakavian and Shtokavian as well as Slovenian, and a large number of neologisms and words characteristic of Kajkavian are also observed; 2. there are many loanwords, especially Germanisms; 3. internationalisms, words that have entered Kajkavian primarily due to social and political circumstances of the time, are observed in smaller measure. All of this suggests that the lexis of *Gruntovčani* is multifaceted, just like today's local speeches, and that the sources used indicate the desire for language, as a television medium and in accordance with the time and place of the plot, to faithfully and authentically represent reality.

Keywords: *Gruntovčani* (TV series); lexis and lexical multifacetedness; dialectological and historical linguistic overview; sociocultural perspective; semantic-pragmatic perspective

